



Ali BİLGENOĞLU

Doçent, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Associate Professor, Aydın Adnan Menderes University, Aydın Faculty of Economics, Department
of International Relations, Aydın/Türkiye



eposta: ali.bilgenoglu@adu.edu.tr



<https://orcid.org/0000-0002-9097-1737>



<https://ror.org/03n7yzv56>

Barış GÜRSOY

Doktor Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/ Aydın İktisat Fakültesi/Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Aydın/Türkiye

Doctor Lecturer, Aydın Adnan Menderes University, Aydın Faculty of Economics, Department of
International Relations, Aydın/Türkiye



eposta: baris.gursoy@adu.edu.tr



<https://orcid.org/0000-0003-0537-3511>



RorID: <https://ror.org/03n7yzv56>

Atıf/Citation: Bilgenoğlu, Ali; Gürsoy, Barış. 2023. “Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin
Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı. *Avrasya
Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (36), 340-362. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1303581>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi /Received:	27.05.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	15.07.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.09.2023

“DAĞI YERİNDEN OYNATMAK”: NECMETTİN ERBAKAN’IN DIŞ POLİTİKA PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE MERKEZLİ İSLAM BİRLİĞİ’NİN İMKÂNİ*

Öz

Necmettin Erbakan modern Türk siyasetinin ve yüzüncü yılına erişen Cumhuriyet tarihinin en önemli siyasal aktörlerinden bir tanesidir. Erbakan aktif siyasette bulunduğu süre boyunca Millî Görüş geleneğinin dış politika perspektifini gün ışığına çıkarmaya dönük kavram ve teklifler üretmiştir. Söz konusu dış politika yaklaşımı içerisinde “İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatı”, “İslam Ülkeleri Ortak Pazarı ve Ortak Para Birimi”, “Müslüman Ülkeler Arası Askeri İş Birliği” ile “Müslüman Ülkeler Kültür İş Birliği Teşkilatı” gibi uluslararası kurumların birer proje olarak teklifi dikkat çekmektedir.

Erbakan’ın muhayyilesinde sözü edilen projelerin merkezinde sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinliği ile Türkiye’nin liderliği ön kabulü olmazsa olmaz bir realite olarak kurgulanmaktadır. Türkiye’nin liderliği hem tahayyül edilen İslam Birliği için bir gereklilik hem

* Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi tarafından 14-15 Kasım 2020 tarihlerinde düzenlenen “Türk Siyasi Hayatında Millî Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan” temalı 2. Ulusal Necmettin Erbakan Sempozyumu’nda sunulan aynı başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı de bizzat Erbakan tarafından varlığı iddia edilen “Batı-merkezli siyasal ve ekonomik sömürü düzenine karşı” “dağı yerinden oynatmaya dönük” topyekûn bir mücadele verebilmek adına bir zorunluluktur.

Bu çalışmada Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş hareketinin ilk yıllarından itibaren dış politika yaklaşımının temelini oluşturan İslam Birliği’nin teşekkülü meselesinin felsefi kodları ve gelecek projeksiyonu bağlamında Türkiye ile Müslüman toplumlara atfedilen roller bizzat Erbakan tarafından kaleme alınmış olan kitaplar, kendisi ile yapılan röportajlar ile yine kendisi tarafından muhalefette ve iktidarda bulunduğu dönemlerde yapılmış konuşmalar analiz edilerek Türkiye merkezli İslam Birliği idealinin imkânı sorgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Necmettin Erbakan, Millî Görüş, Dış Politika, Ortak Pazar, İslam Birliği

TO TAKE THE BULL BY THE HORNS: THE POSSIBILITY OF AN ISLAMIC UNITY UNDER TURKEY’S LEADERSHIP IN THE FOREIGN POLICY PERSPECTIVE OF NECMETTİN ERBAKAN

Abstract

Necmettin Erbakan is one of the most important political actors in the history of Turkish republic that reached its centennial, who produced several concepts and proposals in context of foreign policy perspective of the National View tradition. Within this foreign policy approach, proposals of establishing international institutions like “Organization of Islamic United Nations”, “Common Market and Common Currency of Islamic Countries”, “Military Cooperation Between Muslim Countries” and “Organization of Cultural Cooperation of Muslim Countries” should be noted.

In Erbakan’s view, with its historical depth, Turkey’s leadership is designed as an indispensable figure in the core of these proposals. For Erbakan Turkey’s leadership was not only considered as a requirement for the Unity of Islam, but also seen as a must in order to provide a total challenge, which was called as “to take the bull by the horns”, against the “Western-oriented political and economic system of exploitation”.

In this study, the philosophical codes and the future projections of the Unity of Islam policy of Erbakan will be analyzed by examining his books, interviews and speeches in his entire political career. By doing so, it is aimed to question the possibility of the Unity of Islam under the leadership of Turkey.

Keywords: Necmettin Erbakan, National View, Foreign Policy, Common Market, Unity of Islam

Giriş

Necmettin Erbakan (1926-2011) hiç kuşkusuz modern Türk siyasetinin ve yüz yıla yaklaşan Cumhuriyet tarihinin en önemli siyasal aktörlerinden bir tanesidir. Türk sağ siyasetinin üçlü sac ayağını teşkil eden milliyetçi-muhafazakâr-İslamcı ideolojik yapıların





içerisinden ön plana çıkmış düşünce katmanlarından bir tanesi olan Millî Görüş hareketinin lideri olarak temayüz etmiş olan Erbakan gerek siyasal söylemleri gerekse politik kariyeri süresince kurduğu partiler ile seçkinci merkeze karşı çevrenin siyasal muhalefet söylemini oluşturmuştur (Mardin 1973: 169-90; Göle 1996: 17-42). Bu bağlamda Esposito parlamenter demokrasi sınırları içerisinde İslami bir siyaset programının formülasyonu bağlamında Erbakan'ın oynadığı rolün önemine işaret etmektedir (Esposito 2013: 97). Nitekim Millî Görüş hareketi 1970'li yıllardan itibaren Erbakan tarafından Türk siyaset sosyolojisinin mütedeyyin çevresinin sözcüsü biçiminde bir politik konum edinmiştir.

1969'da Konya'dan bağımsız milletvekili seçilmesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında siyasal yaşamına başlayan Necmettin Erbakan'ın 1970'te Milli Nizam Partisi'nin (MNP) kuruluşu ile tüzel kimlik kazanan Millî Görüş'ün partileşme süreci 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında partinin kapatılmasının ardından 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) ile devam etmiştir (Voll 1982: 203). 12 Eylül 1980 darbesi ile diğer siyasi partilerle beraber MSP'nin kapatılmasının ardından önce Refah Partisi (RP) (1983); ardından Fazilet Partisi (FP) (1998) ve Saadet Partisi'nin (SP) (2001) kuruluşları ile partileşme süreci kesintilerle de olsa süregelmiştir.

Bu uzun siyasal kariyer içerisinde ilk kez 1973 Seçimlerinin ardından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile kurulan CHP-MSP Hükümeti (1974) ile iktidar deneyimi yaşayan Millî Görüş (Ahmad 1993: 162); 1980 öncesinde Birinci (1975-1977) ve İkinci Milliyetçi Cephe (1977-1978) Hükümetleri içerisinde Adalet Partisi (AP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile kurulan koalisyon hükümetlerinde yer almıştır. Bu hükümet tecrübeleri sırasında kurulan kabinelerde Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı sıfatlarıyla yer alan Necmettin Erbakan, 1980 sonrası süreçte ise RP'nin 24 Aralık 1995 Seçimlerini kazanmasının ardından Doğru Yol Partisi (DYP) ile kurulan Refah-Yol koalisyon hükümetinde (1996-1997) ilk ve son defa Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bir yıla yakın bir süre devam eden koalisyon hükümetinin 28 Şubat süreci olarak bilinen askeri müdahalenin ardından son bulması ve Anayasa Mahkemesi'nce RP'nin kapatılmasının sonrasında Erbakan için 2003 yılına kadar devam edecek siyasal yasaklılık dönemi başlamıştır (Maviş 2016: 411-12).

1969'da Bağımsızlar Hareketi adı verilen bir girişimle temelleri atılan Millî Görüş Hareketi (Çakır, 1994: 21), 1970'te MNP'nin kuruluşu ile beraber elli yıla yakın bir süre Türk siyasetinde kendisine önemli bir konum yaratacak siyasal ıslahatçı bir İslami hareket olarak kabul edilmektedir (Tuğrul, 2019a: 15). Bizzat Erbakan tarafından "milletin inancı, tarihi ve kimliği" olması sebebiyle "milletin kendisi" olarak tanımlanan Millî Görüş (Uzun 2013: 11), bir fikriyat ve siyasal gelenek olarak temel siyaset felsefesinin içeriğini oluşturan pek çok dikkat çekici kavram ve sloganı Türk siyasetine kazandırmış bir harekettir. Bunlar arasında her biri özünde bir sistem eleştirisi içeren "Adil Düzen", "Önce Ahlak ve Maneviyat", "Hak ve Batıl" dikotomisi olmak üzere özellikle iç siyasette yoğun bir biçimde kullanılan





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı kavramsallaştırmalar olduğu gibi mezkûr geleneğin dış politika perspektifini gün ışığına çıkarmaya matuf “Şahsiyetli Dış Politika”, “Uydu Değil Lider Ülke”, “Yeniden Büyük Türkiye”, “Yeni Bir Dünya” gibi kavram ve sloganlar da yer almaktadır.

Hareketin ideolojik düzlemde kurguladığı dış politika perspektifinin öne çıkan ilk büyük vurgusu olan “İslam Birliği” en basit anlamda “Müslümanların birliği” temelinde idealize edilmiştir. Millî Görüş’ü 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk siyasetinin içerisinde yer alan İslamcılık akımının bir parçası olarak kabul eden yaklaşımın en önemli veri kaynaklarından biri olan İslam Birliği ideali Necmettin Erbakan özelinde programlaştırılmıştır (Çalmuk 2005: 558). Bu bağlamda 1970’lerden itibaren Erbakan ve Millî Görüş partileri tarafından dile getirilen “İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatı”, “İslam Ülkeleri Ortak Pazarı ve Ortak Para Birimi”, “Müslüman Ülkeler Arası Askeri İş Birliği” ile “Müslüman Ülkeler Kültür İş Birliği Teşkilatı” gibi uluslararası kurumların birer proje olarak teklifi son derece dikkat çekicidir (Çakır 1994: 169).

Siyasal düşüncesinin özünü Tanzimat’tan beri süregelen Batılılaşmaya muhalefet şerhi düşerek (Çalmuk 2005: 554) taklitçiliğin neden olduğu milli ve manevi tahribatın ortadan kaldırılması hedefine sabitleyen Erbakan’ın (Baykal ve Çaha 2017: 12) sözü edilen Müslüman ülkeler arası dayanışma ve iş birliği projeleri “Müslümanları namaz kılan köleler haline getirmek isteyen” (Erbakan, Davam, 2013: 25) emperyalistlerin ve onların uluslararası kurumlarının küresel egemenliğine karşı İslam dünyasına dönük bir alternatif oluşturma gayesi içermekle birlikte kendi karakteriyle özdeşleşmiş muhalif duruşu ile de bir uyum arz etmektedir.

Necmettin Erbakan ve Millî Görüş hareketinin “Yeni bir Dünya” söylemi ile örtüşen İslam dünyasının Batı’ya karşı alternatif projeler ile birliğinin sağlanması hedefinin en kıymetli harç malzemesi olarak sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinliği ile Türkiye’nin liderliği ön kabulü olmazsa olmaz bir figür olarak kurgulanmıştır. Kendisini “Batı’ya uşak değil, İslam ülkelerine lider Türkiye” söyleminde bulan bu ön kabul gereği (Çakır 1994: 166) Türkiye’nin liderliği hem tahayyül edilen İslam Birliği için bir gereklilik hem de bizzat Erbakan tarafından varlığı iddia edilen Batı-merkezli siyasal ve ekonomik sömürü düzenine karşı bizzat Erbakan’ın tabiriyle “dağı yerinden oynatmaya dönük” (2013: 154) topyekûn bir mücadele verebilmek adına bir zorunluluktur.

1. Millî Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan’ın Temel Dış Politika Yaklaşımı

1970’li yıllardan itibaren MNP ve MSP ile Türk siyasetinin önemli ideolojik hareketlerinden birisini teşkil eden Millî Görüş Hareketi ve onun kurucu lideri Necmettin Erbakan’ın felsefi temellerini oluşturduğu bir dış politika yaklaşımından söz etmek mümkündür. Bu yaklaşıma ana çerçevesini kazandıran Millî Görüş Hareketi’nin teorisyeni olarak kabul edilen Necmettin Erbakan’ın kendisi olmuştur. Söz konusu yaklaşıma göre, “örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş”





Türkiye'nin tarihi karakterine (MNP Kuruluş Beyannamesi 1970: 4) uygun bir şekilde *"milli, müstakil, şahsiyetli ve müstakar bir dış politika tatbik edilmelidir"* (MSP 1973 Seçim Beyannamesi 1973: 83).

Millî Görüş Hareketi'nin doğuşundan itibaren Türkiye'nin ideal dış politika çerçevesi olarak sıklıkla altı çizilen *"şahsiyetli dış politika"* vurgusu dikkat çekicidir. *"Milli, bağımsız ve istikrarlı bir duruşun Türkiye'nin ideal dış politika anlayışı olması gerektiğini"* savunan Millî Görüş Hareketi, özellikle MNP ile hareketin partileşmesini müteakip ilk döneme ait tüm siyasi dokümanlarında yer bulan dış politikaya ilişkin söyleminde sözü edilen anahtar kelimeleri ısrarla kullanmıştır. Bu ısrarlı vurgunun siyasal söylem düzeyinde içini dolduran en önemli hedef ise Necmettin Erbakan'ın siyasal söyleminde sıklıkla dile getirdiği *"Yeniden Büyük Türkiye"* idealine ulaşmak olmuştur. Bu idealin düşünsel altyapısını oluşturan yeni tarih yorumuna göre (Esposito 2013: 247), Türk milleti geçmiş asırlarda maddi ve manevi her açıdan en üstün milletlerden bir tanesi olmuş; adaleti, huzuru ve istikrarı ile Millî Görüş'ü hayata geçirmiştir (Uzun 2013: 31). Buna karşın modern dönemlerin içerisinde ise bu üstünlüğünü yitirmekle beraber *"büyük"* olma kimliğini de yitirmiştir. MNP'nin 1970 tarihli kuruluş beyannamesinde ilk defa açıkça ortaya konan bu değerlendirmeye göre

"bin sene önce Batının toplam gücü olan Haçlı ordularına; birkaç asır önce İstanbul'u fethederken ve Viyana kapılarını zorlarken aynı şekilde yine Batının toplam gücüne karşı zaferler elde eden" Türk milleti bu zaferlerinin "temel kuvvet kaynağını şüphesiz ki iman teşkil etmiştir".

Türk milletinin aynı dönemde manen olduğu kadar madden de Batı'dan önde olduğuna vurgu yapılmakta *"ilim, fen, teknoloji, öğretim ve eğitimde ileri"* olduğu gibi *"ahlaki üstünlüğümüzün de her sahadaki başarımızın temel taşıını teşkil ettiğini"* savunmaktadır. Ne var ki bilhassa Tanzimat ile kendisini gösteren yeni süreçte *"milletimizi dıştan yenemeyen batıl güçler onu içten yenme yoluna yönelmişler"*, *"milleti öz benliğinden uzaklaştırma ve fitratında mevcut ahlak ve fazileti tatbikat sahasından kaldırmaya"* dönük siyaset izlemişlerdir. Nitekim bu süreç *"kozmpolitik ve gayri millilik hareketlerinin maddi ve manevi sahada gerilememize sebep olmasını"* beraberinde getirmiştir. Her ne kadar bu süreç nihai noktada *"Büyük İmparatorluğumuzu kısa zamanda çökertmeye ve yıkmaya kâfi"* gelmişse de *"Çanakkale ve İstiklal Harplerimiz bütün tereddide rağmen imanına sarıldığı zaman bu milletin yine ne büyük harikalar gösterebileceğine"* ve milletin *"hayatiyetini kaybetmediğine"* dair en kuvvetli deliller olduğu belirtilmektedir (MNP Kuruluş Beyannamesi 1970: 4). Dolayısıyla kendi tarihi geçmişine ve karakterine uygun olarak bu milletin *"Yeniden Büyük Türkiye"* haline yükselmeye yetecek cevheri içerisinde barındırmakta olduğu inancı Millî Görüş Hareketi'ne söz konusu ideale ulaşma noktasında ihtiyaç duyulan moral motivasyonu sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır (Yavuz 2005: 594). Zira bizzat Erbakan'ın ifadesi ile

"milletimizde hem maddi ve hem de manevi kalkınmamızı muvaffakiyete ulaştıracak azim, irade, karar, iman ve manevi kuvvet mevcuttur. Maddeten





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı

kalkınarak sanayi ve teknolojiye dünyanın en ileri, en güçlü devleti haline gelmemiz mümkün ve çok kolay olduğu gibi manen kalkınarak dünyaya örnek bir ahlak ve fazilet nizamı kurmamız da yine mümkündür ve kolaydır” (Erbakan 1975: 24).

Yeniden Büyük Türkiye’nin ancak milli ve bağımsız bir dış politika ile kurulabileceğine inanan Necmettin Erbakan bu hedefi yalnızca slogan olarak kullanmakla yetinmemiş; kendi ideolojik bakış açısı çerçevesinde felsefi olarak da kodlamıştır. Nitekim Millî Görüş Hareketi’nin henüz erken dönemi olarak sayılabilecek 1976 yılında verdiği bir röportajda “MSP’nin kurmaya memur olduğu ve kurmakta olduğu Yeniden Büyük Türkiye hem manen hem de maddeten kalkınan Türkiye’dir” diyen Erbakan bu idealin iki önemli kurucu sütununa işaret etmektedir. Nitelikli ve istikrarlı bir kalkınmanın ancak maddi ve manevi ayaklar üzerine inşa edilerek gerçek manada Büyük Türkiye’nin yeniden kurulabileceğini iddia eden Erbakan bu zaviyeden başta AP ve CHP gibi dönemin ana akım siyasi parti ve hareketlerini de tek boyutlu kalkınma anlayışları üzerinden eleştiriye tabi tutmaktadır. “MSP dışındaki partiler Yeniden Büyük Türkiye diyemezler. Onlar sadece Büyük Türkiye diyebilirler. Çünkü onların düşündüğü “büyük Türkiye” maddi olarak büyümüş; sadece rakamları büyümüş Türkiye’dir” diyen Erbakan, bu mukayese ile Millî Görüş Hareketi’nin “diğerleri” karşısındaki farklı duruşunun da altını çizmektedir (Sebil 1976: 8).

Necmettin Erbakan’ın politik muhayyilesinin en önemli yapıtaşlarından biri olan Hak-Batıl ikiliği Kur’an-ı Kerim kaynaklı bir tarih felsefesi olmakla beraber Erbakan’ın dış politika yaklaşımında da yansıma bulan bir paradigma olması açısından ayrıca önem taşımaktadır. İsra Suresi 81. ayette yer alan “De ki: Hak geldi, Batıl zail oldu” ibaresinden mühlhem olarak tarihi “Hak ve Batıl arasındaki bir mücadelenin hikayesi” olarak değerlendiren Erbakan’ın (2019a: 33) teorisyenliğini yaptığı Millî Görüş Hareketi ve partilerinin dış politika yaklaşımlarında da bu felsefe karşılık bulmuştur. 1970’li yıllardan itibaren kendisini “kuvvetlinin değil haklının güçlü olması” ve “şerre karşı hakkı güçlü kılmak” gibi iki önemli ilkesel söylem üzerine inşa eden bu yaklaşım hareketin tarihsel seyri içerisinde sıklıkla başvurulan sloganlar arasında her zaman ön sıralarda kendisine yer bulmuştur. Nitekim Millî Görüş’ün ilk siyasi partisi olan MNP’nin parti programında “dış politikada temel prensibimiz hakkın ve adaletin müdafası olacaktır” cümlesi ile kendisini gösteren bu yaklaşım, “bir yandan barışçı görünerek diğer yandan da emperyalist emellerle barışı istismar ve suiistimal eden gayri samimi politikalara müsamaha göstermeyeceğiz” ifadesi ile ikili karşıtlığını inşa etmiştir (MNP Parti Programı 1970: 22). Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde emperyalizmi ve sözde bulduğu barışçı yaklaşımları Batıl cephesi içerisine yerleştiren mezkûr anlayış, buna karşılık olarak adaleti ve hakkı savunmayı ise Hak cephesi içerisinde konumlandırmakta; bu sayede 20. yüzyılın Hak-Batıl çatışmasının siyasi çerçevesini çizerek, Millî Görüş Hareketi’nin yerini tayin etmektedir.

20. yüzyıl uluslararası siyasetini ve Soğuk Savaş’ın iki kutuplu küresel yapısını Hak-Batıl mücadelesi çerçevesinde formüle eden Necmettin Erbakan ve Millî Görüş Hareketi’nin





kendine mahsus dış politika anlayışını döneme özgü olarak orijinal kılan unsur kapitalist ve sosyalist sistemler arasında tercihte bulunmayıp; her ikisini de maddeci olması sebebiyle reddetmesi olmuştur (Hüseyin 1991: 251). Nitekim Erbakan her iki rakip sistemin sahne önünde birbirleri ile mücadele etmesinin aslında özlerinde saklı olan ortak noktanın gözden kaçırılmasına neden olduğuna inanmaktadır:

“Bu sistemler sadece iktisadî sahada kalmıyor; milletlerin içtimai ve manevî sahalarna el atıyorlar ve böylece iki ayrı alem meydana getiriyorlar. Satıhta ayrı bu iki grubun temelde çok müşterek tarafları bulunmaktadır: Her ikisi de maddecidir, materyalisttir. Her ikisi de menfaatçidir. Her ikisi de diğer milletleri kendi kültür ve çıkarlarına bağlamayı arzu etmektedirler” (MNP Kuruluş Beyannamesi 1970: 2).

Böylelikle hem Soğuk Savaş'ın her iki sistemini Batıl cephesine yerleştiren hem de Millî Görüş'ün siyasi anlamda ilk kapsamlı emperyalizm tespit ve eleştirisini gündeme getiren Erbakan için emperyalizm açık bir sömürü düzeni anlamına gelmektedir. Bu düzen ülkelerin iktidarlarını belirlemede, sanayilerini zayıflatmakta, toplumları yoksulluğa sürüklemektedir (Tuğrul 2019a: 47).

Emperyalist sömürü düzeninin kapitalizm veya sosyalizm adı altında yeryüzünde adaleti, barışı, huzur ve güvenliği tehdit etmesinin yanı sıra toplumsal ve ekonomik açıdan dünyayı zengin kuzeyliler ile yoksul güneyliler olarak ikiye ayırdığını savunan Erbakan bu noktada “Ezen-Ezilen” ikili karşıtlığı perspektifini ortaya koymaktadır. Ontolojik bir sömürü düzeni eleştirisi içeren bu perspektife göre

“Zengin Kuzey ülkelerini yönlendiren güç gerçekte bir ‘Ezen Güç’ oluşturmaktadır. Bu ezen güç bir yandan dünya sermayesini elinde bulundurarak diğer yandan bankalar, sanayi kuruluşları, uluslararası şirketler gibi etkili mekanizmalar vasıtasıyla bütün insanlığı sömürmektedir”.

Ezen gücü vampir Drakula metaforu üzerinden izah eden Erbakan'a göre “insanların kanlarını emerek yaşayan” Drakula “bunun için her yola başvurur, insafsız bir şekilde insanları öldürür, ezer, kırardı”. Nitekim “şimdiki ezen güç de 6 milyar insanın hakkını yiyor, onları sömürüyor” (Erbakan 2013: 133). Bu denklem içerisinde Türk milletinin diğerlerinin aksine “hiçbir zaman sömürgeci olmadığını” ve “milletler arası münasebetlerde hakkın ve adaletin müdafii” olduğunu iddia eden (Erbakan 1975: 18) Necmettin Erbakan, Millî Görüş'ü “ne kapitalist ne de sosyalist” olarak ifade etmiş; “bin yıl dünyaya hâkim olmuş bir milletin evlatları olarak” kapitalizmi yahut sosyalizmi taklit etmenin yerine “kendi sistemimizi” görmenin gerekliliğinde ısrarcı olmuştur (Uzun 2013: 35).

1970'lerin başından itibaren Türk siyasal hayatında MNP ile başlayan süreçte kendisine bir yer edinen Millî Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan'ın emperyal sömürü düzeni fikriyatı çerçevesinde sıklıkla Ortak Pazar'a muhalefet ettiği müşahede edilmektedir. Zira Erbakan'a göre bir siyasi proje olarak Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliği politik, ekonomik





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı ve kültürel pek çok tehdit içermektedir. Bunlardan ilki Ortak Pazar parlamentosunun Ankara’ya direktif vermesidir ki bu doğrudan anayasada yer alan milli hakimiyet prensibine aykırı düşmektedir. Buna ek olarak Ortak Pazar “siyasi sahada milli hakimiyet prensibini ihlal ederek, milli ve manevi değerlerimizi dejenere edecek ve milli sanayiimizi yıkacaktır” (MSP 1973 Seçim Beyannamesi 1973: 39). Oysaki “Millî Görüş için aslolan Türkiye’nin güçlenmesidir” (Vesika 1976: 2-4). Ne var ki “Ortak Pazar üyesi olan Türkiye Batı’nın sömürgeci haline gelecektir zira Ortak Pazar Müslüman Türkiye’yi Hıristiyan Avrupa içerisinde eritme planıdır” (Erbakan 1971: 20). Nitekim

“Avrupa bizim ne kara kaşımıza ne de kara gözüme hayrandır. Bizden beklediği tek şey bizim İslam kültürüne sırt çevirmemizdir. Yoksa Müslüman kalan ve AT dışında olan bir Türkiye sömürgeci güçlerin ve emperyalistlerin her zaman amansız düşmanı olacaktır” (Dış Politika 1988: 94-100).

2. Millî Görüş ve Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde İslam Birliği (1970-1990)

1970’lerin ilk yarısından itibaren Millî Görüş Hareketi içerisinde Necmettin Erbakan liderliğinde MNP ve MSP’nin öne sürdüğü temel dış politika yaklaşımının en önemli projelerinden biri olarak İslam Birliği siyaseti ön plana çıkmıştır (Bora 2003: 136-37). Genel anlamda Millî Görüş Hareketi’nin tarihsel ideolojik seyri içerisinde “Müslümanların kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda iş birliğini hedefleyen ve sömürgeciliğe karşı koymayı amaçlayan bir ideal” olarak kodlanan İslam Birliği projesi (Tuğrul 2019a: 25) Erbakan’ın siyasi hayatı boyunca muhtelif örgütlenme modelleri üzerinden daima ön sırada yer alacak bir teklif olarak temayüz etmiştir.

İslam Birliği konsepti içerisinde olacak biçimde alternatif teşkilatlanma modellerinin Necmettin Erbakan tarafından ilk kez 70’li yıllarda Ortak Pazar’a muhalefet bağlamında Türkiye gündemine getirildiği görülmektedir. Erbakan, Ankara Andlaşması’nı imza etmiş olan Türkiye’nin, Andlaşma’nın işaret ettiği Karma Protokol ve gümrük birliğine geçiş süreçlerine ilişkin tartışmalarının doğal bir tarafıdır. 13 Mayıs 1970 tarihinde Konya Milletvekili sıfatıyla Necmettin Erbakan tarafından Ortak Pazar siyaseti üzerinden hükümet hakkında gensoru açılmasına dair verilen önerenin metninde yer verilen

“Türkiye’nin menfaati ve icapları Batı ile Müşterek Pazara girmek yerine tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğu ve ekonomik seviyeleri arasında bir dengenin mevcut bulunduğu Doğu memleketleri ile bir müşterek pazar kurması gerekmektedir”

ifadesi bu anlamda dikkat çekicidir (Erbakan 1971: 13).

Erbakan, Mecliste yaşanan tartışmalar içinde aynı gün hem hükümete gensoru verilmesi talebinde bulunmuş; hem de uzunca bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında ve gensoru metninde Ortak Pazar’a dair olumsuz fikirlerini açıkça ifade etmiştir. Ortak Pazara kendince sakıncalı bulduğu konuların ekonomik, siyasi ve kültürel bağlamlarda olduğu





görülür. Örneğin kültürel olarak “Türk milletinin, hakiki manası bir kültürel ve inanç sistemi içerisinde eritmek olan Müşterek Pazara girmesi mümkün değildir. Türkiye’nin tarihi, sosyal, kültürel yapısı ve inanç sistemi buna manidir” (Erbakan 1971: 20-21). İktisadi sakıncası olarak ise “Türkiye ile Batı memleketleri arasında halen iktisadi seviye bakımından büyük farklar vardır. Dolayısıyla Batı ile Müşterek Pazar Türkiye’nin Batı memleketlerinin bir sömürgesi ve işçisi haline gelmesi neticesini doğuracak mahiyettedir” (Erbakan 1971: 13)

Erbakan konuşmasının ilerleyen kısımlarında Ortak Pazarın sakıncalarının yanında öneri ve eleştirilerde de bulunmaktadır. Erbakan,

“Muhterem üyeler, Türkiye’nin asıl menfaati Doğu memleketleriyle bir müşterek Pazar kurmakta olduğu halde Hükümet, geçen hafta Pakistan’ın bu konuda getirdiği teklife gereken alakayı göstermemekle hatalı hareket etmiştir.” ... Doğu memleketleriyle, tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz Müslüman memleketlerle Müşterek Pazar kurmamız Türkiye’ye ekonomik bakımdan çok büyük kazançlar getirir” (Erbakan 1971: 38-39).

Erbakan daha sonra defalarca dile getireceği formülün ipuçlarını meclisteki Ortak Pazar’a ilişkin tartışmalarda ortaya koymuştur. Millî Görüş hareketinin nihai tavrını ise

“Türkiye Müşterek Pazara giremez. Bu, mümkün değildir. Bu millet bütün gücü ile bunun karşısında olacaktır ve emrivakiler yürümeyecektir. Bunu, bu memleketin Yüce Meclisinin kürsüsünden ilan ediyorum. Olamaz böyle şey. Türk milletinin tarihi ile, kültürü ile, şuuru ile böyle şey yürümez, yapamazsınız bu işi” sözleriyle kesin bir şekilde ifade etmiştir” (Erbakan 1971: 45)

Erbakan TBMM’de yaptığı ilk konuşmada ihtiyatlı bir dil kullanarak, AT ile Ortaklığın iptalini önermez sadece Geçiş Döneminin ertelenmesi fikrini ifade eder. Konu ikinci kez Meclise geldiğinde ise bir bütün olarak AT ile tüm ilişkileri reddeder. Erbakan’a göre Topluluk, Yahudi-Yunan-Hıristiyan kültür zincirinin bir sonucuydu. Bu bağlamda AT’yi değerlendirip faizcilerin, Siyonist ve Farmasonların bir oyunu olarak görüyordu. O’na göre AT ile ilişkiden ekonomik alanda Türkiye hiçbir şey kazanamayacağı gibi bütün milli serveti ve tabii kaynakları kapitalist çevrelerce sömürülecekti (Çalış 2008: 161).

Bu ilk dikkat çekici çıkış bir taraftan Millî Görüş Hareketi’nin Türkiye’nin Ortak Pazar üyeliği projesine olan muhalefetini ortaya koyarken diğer taraftan da bizzat Erbakan tarafından Türkiye’nin önüne alternatif bir siyasi ve ekonomik iş birliği modeli sunulması bakımından önem taşımaktadır. Zira 1970 yılına ait bu teklif ilerleyen yıllarda Millî Görüş’ün uluslararası sistem eleştirisi ve İslam Birliği ideali çerçevesinde ortaya atacağı İslam Birleşmiş Milletleri, İslam NATO’su, İslam UNESCO’su ve D-8 gibi alternatif birlik modellerinin de düşünsel anlamda temelini teşkil edecektir. Örnek vermek gerekirse Erbakan’ın 1979 yılında verdiği bir röportajda sarf ettiği ifadeler hem buna bir delil niteliği taşıması hem de ilk çıkışlardan biri olması bakımından önem taşımaktadır. İsrail’in süre gelen tecavüzleri ve haksız kazanımları karşısında Filistin’in korunmasız bırakıldığından şikayetçi olan Erbakan, Birleşmiş Milletlerin konu hakkındaki tutumunu suçlayarak





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı

“Bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilatı dünya meseleleri karşısında tarafsız davranmıyor. Otuz seneden beri yurtlarından atılan üç milyon civarındaki Filistinli için Birleşmiş Milletler bazı ülkelerin dolaylı yoldan güdümü altındadır. Filistinlilere haklarının teslimi ve İslam ülkelerinin diğer benzer meselelerinin halli için İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulması şarttır”

demiştir (Sebil 1979: 2).

Doğu ülkeleriyle müşterek pazar kurulması önerisinin özellikle Ortak Pazar’a alternatif bağlamında Erbakan’ın TBMM çatısı altında yaptığı konuşmalarda da dile getirilmiştir. 11 Aralık 1970 tarihinde MNP Konya Milletvekili sıfatıyla yaptığı konuşmada

“Millî Nizam ticari münasebetleri ve diğer kültürel münasebetleri ilerletmek bakımından ancak tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ve iktisadi seviyelerimiz arasında muvazene bulunan Müslüman memleketlerle ortak pazara gidilebilir ve buna gitmesinde de fayda mevcuttur” (Erbakan 1971: 80)

ifadelerini kullanan Erbakan’ın bu teklifi özellikle ekonomik ve ticari boyutunu öne çıkararak dile getirdiği görülmektedir. Nitekim bu açılım ilerleyen süreçte örneğin MSP’nin 1973 yılı Seçim Beyannamesinde “Türkiye’nin jeopolitik durumu itibarıyla ekonomisini güçlendirecek tarzda Ortadoğu ülkeleriyle ticari münasebetler geliştirilecektir” ifadesi ile Millî Görüş Hareketi’nin dış politika projeksiyonu olarak açıkça deklare edilmiştir (MSP 1973 Seçim Beyannamesi 1973: 24). Aynı beyannamede Ortak Pazara girilmesi net bir şekilde reddedilirken; Ortak Pazarın Türk milliyetçiliğini ve milli sanayiini yok edeceğini ifade etmektedir (MSP 1973 Seçim Beyannamesi 1973: 35-37).

Erbakan’ın İslam Birliği idealinin siyasi ve ekonomik boyutları ile gerekçesini ortaya koyan bir diğer önemli kaynak 1976 yılında Hilal Dergisi’ne verdiği röportajda kullandığı ifadelerde kendisini göstermektedir. Bu defa 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı sıfatı ile röportaj veren Erbakan kendisine yöneltilen “Ortak Pazar’a bir müddet sonra üye olmaktan vazgeçildiği takdirde başka bir alternatif var mıdır? Mesela İslam ülkeleriyle bir ortak pazar ne kadar mümkündür?” sorusunu şöyle cevaplamaktadır:

“Mümkündür. Alternatif olarak düşünülebilir. Aslında Müslüman ülkeler arasında ortak pazarın kurulmasında büyük faydalar da vardır. Fakat biz Müslüman ülkeler arasında bir ortak pazarın kurulmasını isterken bunu hiçbir zaman Batı ile münasebetlerimiz aleyhine bir adım olarak saymıyoruz. Biz Batı ile münasebetlerimizi her zaman geliştirmek istiyoruz. Ticari münasebetlerimizi, her türlü işçi mübadelesini geliştirmek istiyoruz. Türkiye’yi gücendiren bu husus, bugüne kadarki tatbikatta Ortak Pazar’ın Türkiye’ye hiçbir taviz vermemesi ve vecibelerinin hiç birisini yerine getirmemesine mukabil, Türkiye’nin beş seneden beri imzasını koyduğu anlaşmalardaki her türlü hususu harfiyen yerine getirmiş olmasıdır” (Hilal 1976: 23-24).

Erbakan’ın bir alternatif model olarak İslam ortak pazarının imkanını açıkça dile getirdiği bu söyleşi aynı zamanda kendisinin siyasal düzlemde Başbakan Yardımcısı olarak Batı ile olan münasebetler noktasında Türkiye’nin tamamıyla Batı dünyasına sırt dönmesinden yana





olmadığının altını çizmesi açısından da kıymet taşımaktadır. Nitekim söyleşinin bu kısmındaki açık ifadesinden de anlaşıldığı üzere esas mesele Batı'nın Ortak Pazar üyeliği üzerinden Türkiye'ye olan taahhütlerinin yerine getirilmemesidir. Bunun dışında Batı ile olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve benzeri hususlara olan olumlu yaklaşımının altını çizen Erbakan kategorik bir Batı karşıtlığı fikrini savunmamakta; karşılıklı diyalog ve eşit statü talebini dile getirmektedir.

1983 yılında Millî Görüş Hareketi'nin üçünü partisi olarak Türk siyasal hayatına katılan RP'nin programında yer alan *"tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ülkelerle münasebetlerimizin daha fazla geliştirilmesinin mümkün olduğuna, bundan her bakımdan karşılıklı maddi ve manevi yararlar doğacağına kaniyiz"* ifadesi açık bir şekilde Erbakan'ın 70'lerin başından bu yana savunmakta olduğu dış politika yaklaşımını ortaya koymaktaydı (Refah Partisi Programı 1986: 31). Nitekim Türkiye'nin Doğu memleketleri ve İslam Dünyası ülkeleri ile ticari ve ekonomik iş birliği imkanlarını değerlendirmesinin ülke ekonomisine ve kalkınmasına yapacağı katkıları değerlendiren Erbakan'a göre,

"bu memleketlerde mühim stratejik maddeler mevcuttur; petrol, kalay, manganez, pamuk, kauçuk gibi hammadde kaynakları bu memleketlerde. Bu memleketlerin petroleri vasıtasıyla ellerinde dolarları mevcuttur, Türkiye'nin mallarını satın alabilirler. Nitekim geniş, muazzam bir pazar mevcuttur. Türkiye sınai mamul ihracatı imkânı bulur ve kendisini kısa zamanda kalkındırmak imkanını"

elde edecektir. (Erbakan 1975: 266).

3. Millî Görüş Hareketi'nin 1990 sonrası İslam Birliği Projeksiyonu: Türkiye'nin Merkezi Rolü

Millî Görüş Hareketi'nin MNP ve MSP ile Türk siyasal hayatında kendisine mahsus bir yer edindiği 1970'li yıllar içerisinde hareketin dış politika vizyonunu oluşturan Siyonist-empyralist küresel düzene karşı İslam dünyasının birlik içinde dayanışması ideali 1990'lı yıllara değin özünde siyasi bir proje olmakla birlikte ekonomik ve ticari boyutları ile karşılıklı beslenme odaklı bir çerçeve çizmiştir. Bilhassa Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küresel sistemin tek kutuplu bir düzene geçişinin ardından ise İslam Birliği ideali bu defa Refah Partisi eliyle ekonomi-politik ayağını kurgusal düzeyde billurlaştıran bir içeriğe kavuşmuştur. Bu dönemin bir önceki süreçten en önemli farkı gerek parti program ve seçim beyannamelerinde gerekse hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın söylemlerinde Türkiye'nin İslam Birliği idealindeki merkezi-öncü rolüne güçlü atflar yapılmaya başlanmış olmasıdır. Bunun ilk işaret fişeği 1987 yılında RP tarafından yayımlanan parti propaganda broşüründe görülmektedir. Millî Görüş Hareketi'nin karakteristik "şahsiyetli dış politika" söyleminin tekrarlandığı bu parti yayınında

"Bize göre Türkiye Federal Avrupa Devletinin eyaleti ve uydusu olmamalıdır. Türkiye'nin Ortadoğu'da ayrı bir grup kurması, İslam Ortak Pazarı'nın kuruluşuna öncülük etmesi dünya siyasetinde işgal edeceğimiz yerin tesbiti





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı

bakımından çok önemlidir. Ya Federal Avrupa Devletinde ikinci sınıf bir üye, ikinci sınıf bir vatandaş olacağız ya da İslam Ortak Pazarı’nda lider ülke pozisyonunda bulunacağız”

ifadeleriyle hedefin Türkiye’nin Müslüman dünyaya liderliği olduğu ilan edilmektedir (Tek Çözüm: Refah Partisi 1987: 42).

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından RP’nin temel dış politika yaklaşımını şekillendiren “Yeni Dünya Düzeni kavramına karşı geliştirilen muhalefet” esas itibarıyla Sovyetlerin ve komünizmin çöküşünün ardından “Siyonizm eliyle Amerika Birleşik Devletleri’nin tek otorite olarak gösterilmeye başlaması” iddiası üzerinden ortaya konmuştur. Buna göre, bir taraftan Ortadoğu coğrafyasında Büyük İsrail’in kurulması süreci hızlandırılacak, öte yandan bu amaca matuf olarak “NATO’nun gayesinin değiştirilmesi ve yeni hedefin Müslüman ülkelere haksız tecavüzlerin devamı” şeklinde gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda “Müslüman ülkelerin darmadağın, bölünmüş ve birbirine düşman halde tutulmaları” ve bu sayede “Siyonizm, emperyalizm ve ABD’nin etkisi altında tutulmaya çalışılması” projesinin sahneye koyulacağı iddia edilmiştir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1991: 12). Buradan da anlaşıldığı üzere dış politikasını “din kardeşliği” esası üzerine bina eden RP’nin bu yaklaşımının retorik düzeyde öne çıkan ilk büyük ötekisi İsrail olmuştur. Nitekim Erbakan aynı dönemde yaşanan Körfez Krizi sırasında Türkiye’nin müdahil olma tartışmalarını yıllar sonra 1950’lerde Kore Savaşı’na katılmakla eş değer tutarak şunları söyleyecekti:

“Biz Kore’ye Amerikalıların emrine asker gönderdiğimiz için bizi NATO’ya almışlardı. Türk dış politikası şimdi de aynı hataya düşüyor, Körfez Krizi’nde yine Amerikalıların emrine asker vererek Avrupa Birliği’ne girmeyi hayal ediyordu. Hesap buydu. Heyhat! Oysa bu hayal emperyalizmin planlarına alet olmaktan başka bir mana taşımıyordu. Theodor Herzl’in Büyük İsrail planının gerçekleşmesine hizmetten başka bir anlamı yoktu” (Erbakan 2013: 151).

RP’ne göre ana hatları çizilen bu yeni sürecin Türkiye ayağı ise Türkiye’nin “Müslüman ülkeler safından emperyalistler safına geçirilmesi” suretiyle “Müslüman ülkeler aleminin başsız bırakılması” şeklinde gerçekleştirilecektir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1991: 12-13). Siyonizm’in ve küresel emperyalist güçlerin İslam dünyası ve Müslüman topluluklar üzerinde sahneye koymayı tasarladıkları bu büyük projelerin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engelin tarihi kimliği ve jeopolitiği ile ancak Türkiye olabileceğini savunan Erbakan ve RP’ne göre bölgesel bazda atılması gereken adımlar 1991 yılı itibarıyla şöyle deklare edilmiştir:

“Kıbrıs’ta hiçbir taviz verilmeden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne tam destek sağlanması; Irak’ın imarına destek verilmesi, Filistin halkının kendi bağımsız devletlerini kurmalarına tam destek sağlanması ve İsrail’in işgali altında bulunan topraklardaki haksız tasarruflarına karşı çıkılması” (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1991: 166-67).

Refah Partisi’nin 1991 Seçim Beyannamesi Sovyet-sonrası Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinde ortaya çıkan yeni Türk devletleri ile yakın ilişki tesis etme bağlamında da bir





projeksiyon önerdiği görülmektedir. Bölge devletleri ile bir ekonomik iş birliği örgütlenmesi kurmak ve daha geniş planda kurulması hedeflenen İslam Birliği idealinin içerisine Müslüman kimlikleri ile bu ülkeleri dahil etmek bu açıdan göze çarpan ilk örnekler olarak dikkat çekmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Refah Partisi'nin bu projeksiyonu genel anlamda 1990'lar Türk dış politikasının Orta Asya ve Kafkaslara dönük yeni bir dış politika stratejisi geliştirme hamleleri çerçevesinde analiz edilmelidir (Oran 2001: 366-440; Davutoğlu 2015: 124-29; Gözen 2009: 204-5).

90'lı yıllar itibarıyla Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyası bağlamında bölgesel bazda atması gereken siyasi ve diplomatik adımlar olduğu kadar daha geniş düzlemde İslam dünyası ile dayanışma ve birlikteliği sağlama noktasında da adımlar atması gerektiğine inanan RP bunları da bir program dahilinde şöyle ifade etmiştir:

“Ortadoğu ve Körfez ülkeleriyle işbirliği arttırılacak ve bölgedeki emperyalist güçlerin çekilip, etkilerinin azaltılmasına çalışılacak; İslam ülkeleriyle iş birliğine önem verilecek ve bir an önce İslam Ortak Pazarı'nın kurulması çalışmalarına başlanacak; İslam ülkeleriyle ayrı ayrı ekonomik, ticari, teknolojik, kültürel iş birliği anlaşmaları imzalanacak, gümrük tarifelerinin kaldırılmasına çalışılacak; İslam Ortak Savunma Teşkilatı kurulacak; Müslüman ülkeler arasında insan ve mal akışı kolaylaştırılacak, vizeler kaldırılacak; Müslüman ülkeler arasında kültürel münasebetler arttırılacak, üniversiteler arasında iş birliği sağlanacak; İslam Kalkınma Bankası ve diğer mali kuruluşların Müslüman ülkeler arasında faizsiz işlemleri düzenleyen yeni bir faizsiz sistem kurulacak; Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden Müslüman Türk Cumhuriyetleri hemen tanınacak, Orta Asya Ekonomik İş Birliği kurulacak; Alma Ata ile İstanbul arasındaki tarihi İpek Yolu canlandırılacaktır” (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1991: 167-68).

Türkiye'nin Müslüman ülkeler ile dayanışmasını güçlendirmek ve Ankara'yı tarihi-kültürel kimliği ile yeni dünya düzeni içerisinde İslam dünyasının alacağı pozisyonda öncülük yapacak noktaya taşımayı amaçlayan bu programın tamamlayıcı ilkeler bütünü içerisinde ise

“ileri ve güçlü milli harp sanayiini ele almak ve bunu gerçekleştirmek için uçak üreten yüksek teknolojiyi İslam ülkeleriyle iş birliği yaparak Türkiye'de gerçekleştirmek; milli sanayimiz kurulurken kardeş Müslüman ülkelerin ihtiyaçlarının da karşılanmasını hedef almak ve gerçekleştirmek; başlamış bulunan Müslüman ülkeler ekonomik ve teknolojik iş birliği toplantılarını nokta çalışmalar yerine sürekli faaliyet gösteren bir müessese haline getirmek; Batı Trakya'daki Müslüman kardeşlerimize beynelmilel anlaşmalara aykırı olarak huzur yapılan zulme son vererek her türlü insan haklarına uygun olarak huzur içerisinde yaşamalarına imkan verecek şartları sağlamak; diğer ülkelerdeki Müslüman Türk kardeşlerimize yapılan insanlık dışı muameleleri önlemek; dünyada yeni bir ekonomik düzenin kurulması hususuna öncülük etmek, bu amaca yönelik faaliyetlerde Müslüman ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı arasında iş birliğinin arttırılmasına çalışmak; İslam ülkeleri arasında İslam Dinarının bir birim olarak kullanılmasına çalışmak”

yer almıştır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1991: 169-71).

1991 yılı itibarıyla RP ve Necmettin Erbakan tarafından Türk dış politikası çerçevesinde Türkiye’ye biçilen liderlik rolü aynı yıl yapılan genel seçimler sırasında parti tarafından kamuoyuna yönelik olarak hazırlanan seçim sloganları ve afişlerinde de kendisini göstermiştir. Bu bağlamda dolaşıma sokulan “Uşak Değil, Lider Ülke”, “Müslüman Ülkelerle 5 Adım”, “Şahsiyetli Dış Politika”, “Lafta Değil Gerçek Bağımsızlık”, “Dünyanın Yeni Kutbu: Adil Düzen ve Türkiye”, “Müslüman Ülkelerle İş Birliği”, “Dış Güdümüne Son” ve “Refah Partisi’ne Verdiğin Oyla Sadece Türkiye’yi Değil, Bütün Müslüman Ülkeleri ve Bütün İnsanlığı Kurtarıyorsun” gibi sloganlar dikkat çekici örnekler arasında yer almaktadır (Refah Partisi 20 Ekim 1991 Seçim Sloganları).

RP’nin gerek parti programında gerekse seçim beyannamesinde açıkça ifade edilen, ilke ve program düzeyinde ortaya konan İslam Birliği’ni gerçekleştirme ideali kuşkusuz Necmettin Erbakan’ın konuşmalarında da sıklıkla dile getirdiği en mühim dış politika hedeflerinin başında gelmiştir. Örneğin Erbakan 2 Aralık 1992 tarihli RP TBMM Grup Toplantısı’nda partinin genel başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada “bilindiği gibi biz bütün Müslüman ülkeler arasında iş birliği ve kardeşliğe büyük önem veriyoruz ve zaten hedefimiz İslam Birliği’ni kurmaktır” demektedir ve partisinin gayesinin “1,5 milyar İslam alemindeki 80 tane Müslüman topluluğun kendi birliğini kurmaları” olduğunu ifade etmektedir (Aktüel Olaylar ve Millî Görüş 1992: 1-2). Aynı konuşmada dönemin en önemli dış politika mevzuu olan Bosna Savaşı’na da değinen Erbakan, önce Cidde’de toplanan Müslüman Ülkeler Dışişleri Bakanları toplantısını somut hiçbir netice yahut karar üretmemekle suçlamakta ve ardından sözü Türkiye’ye getirmektedir:

“Şunların acıklı haline bakın. Kendisini katleden Hıristiyanlardan imdat istiyorlar. Böyle Müslümanlık olmaz. Bu şuarsuz bir toplantıdır. Müslüman ülkelerin içerisinde Bosna bize en yakın. Aynı Osmanlı’nın parçası. Elbette Bosna’ya karşı gereken insanlık vazifesini yapmak önce bize düşer. Ama ne yazık ki bunlar bu insanlık vazifesini yapmak yerine halkları uyutmak ve katliamın tamamlanmasını temin etmek için çalışıyorlar. Onun için bu davranışlarını biz Refah Partisi olarak, 1,5 milyarlık İslam aleminin halkları olarak protesto ediyoruz”.

Bu dönem itibarıyla iktidarda bulunan Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti (DYP-SHP) koalisyonunu da eleştiren Erbakan bu noktada Türkiye’nin öncü rolüne bir kez daha atıfta bulunmaktadır:

“Acıklı bir manzara. Kabahat kimde? Türkiye’deki yönetimde. Çünkü bütün bunların hepsine yön verme mecburiyeti Türkiye’nin. Türkiye’deki yönetim bunların hepsini bu hale sokuyor, bu hale düşürüyor. Onun için kaybedecek





vaktimiz yok. Onun için bir an evvel Refah Partisi'nin iktidara gelmesi gerekiyor" (Aktüel Olaylar ve Millî Görüş 1992: 20-21).

Millî Görüş Hareketi ve RP 90'lı yılların ilk yarısında bir yandan Türkiye'deki hükümeti Bosna'nın işgali meselesi üzerinden kıyasıya eleştirirken (Kösebalaban 2014: 259) öte yandan İslam memleketleri arasında dayanışmanın ve birlik içerisinde hareket etmenin yollarını açmak bakımından önemli toplantıların düzenlenmesine öncülük etmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan 1993 tarihli Müslüman Topluluklar Birliği İslam Birliği toplantısında Necmettin Erbakan tarafından yapılan konuşma içerdiği mesajlar açısından bir hayli dikkat çekicidir. Türkiye'nin İslam dünyasına liderlik yapma idealini sembolize edecek şekilde İstanbul Yıldız Sarayı'nda düzenlenen toplantının kapanışında söz alan Erbakan niçin İslam Birliği'ne ihtiyaç vardır sorusuna şöyle yanıt vermektedir:

"Önce gayemiz İslam Birliği'ni kurmaktır. Niçin? Çünkü bugün insanlığın gidişatını önlemenin tek çaresi budur da onun için. Karşımızdaki şer güçler yeryüzünü fesada sokmak için hep beraber hareket ediyorlar. Onların ellerine geçirdikleri bu maddi gücü durdurmak, insanlığı bu felaketten kurtarmak Müslüman ülkelerin her birinin tek başına başarabileceği bir iş olmaktan çıkmıştır. Bütün bu insanlığı bu felaketten kurtarmak için kuvveti değil hakkı üstün tutan yeni bir gücün orta yere çıkması mecburiyeti vardır. Bu güç ancak İslam Birliği ile ulaşılacak bir güçtür. Bundan dolayıdır ki biz 6 milyar insanın saadetini istediğimiz için, bu saadet ancak İslam Birliği ile gerçekleşeceği için İslam Birliği nasıl kurulacak konusunu çalışmalarımızın ana hedefi olarak almış bulunmaktayız".

Bu bağlamda düzenlenen toplantıda ele alınan konuların ve yapılan müzakerelerin tarihsel önemi haiz olduğunu savunan Erbakan için bu toplantı Yahudilerin ve Siyonist hareketin 1897 tarihli Basel Kongresi kadar önemli bir dönüm noktası olmuştur:

"Yaptığımız toplantı çok önemli, çok mühimdir. Onların yüz sene evvel Basel'de yaptığı toplantı neyse bugün Müslüman ülkelerin topluluklarının profesörlerinin, ilim adamlarının Yıldız Sarayı'nda toplanarak yaptıkları bu toplantı aynı mahiyette bir toplantıdır. Aradaki fark şudur: onlar şerri hâkim kılmak için toplandılar. Buradaki insanlar ise Hakkı hâkim kılmak için bütün insanlığın saadeti için bu toplantıyı yapmaktadırlar".

Bu ifadeleriyle verilen mücadelenin temelde bir Hak-Batıl mücadelesi olduğunun altını çizen Erbakan'ın bu yaklaşımı mezkûr konuşmada İslam Birliği'nin yöntemi hususunda bir kez daha açıkça dile getirdiği alternatif teşkilatlanma modellerinin ibrazı ile neticelenmiştir:

"Bizim yeryüzünde hakkı hâkim kılmak için kuracağımız müesseseler nelerdir? Tabii ki bu müesseseler İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatıdır. Sonra İslam Ortak Pazarı'dır. İslam pazarına İslam para birimine geçiştir. İslam NATO'sudur ve İslam UNESCO'sudur" (Erbakan 2019b: 147-52).

3.1. İslam Birliği İdealinin Prensipden Projeye Evrimi: D-8 Projesi





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde birinci parti olarak seçimleri kazanan ve DYP ile birlikte Refah-Yol koalisyon hükümetini kuran Necmettin Erbakan’ın liderliğindeki Millî Görüş Hareketi kurumsal ve ideolojik tarihinin en önemli iktidar tecrübesini bu dönemde yaşamaya başlamıştır. 28 Haziran 1996-30 Haziran 1997 tarihleri arasında iş başında bulunan 54. Hükümet döneminde her ne kadar Dışişleri Bakanlığı koltuğu koalisyon ortağı DYP’nin lideri Tansu Çiller’e bırakılmışsa da Başbakan Erbakan ve yakın ekibinin dış politika alanında bir hayli etkin olduğu bir süreç gözlemlenmiştir. Bu durumun en önemli gerekçesi esasen Refah Partisi’nin hükümetin dış politikadaki karar ve uygulamalarını “tutucu” olarak nitelediği Dışişleri Bakanlığı bürokrasisine bırakmak istememesidir. Bu yüzden Refah-Yol Hükümeti döneminde dış politika başta Başbakan Erbakan olmak üzere, Erbakan’ın yakın çalışma ekibinde yer alan Abdullah Gül, Teoman Rıza Güneri ve Ahmet Cemil Tunç gibi isimlerin etrafında şekillendirilmeye çalışılmıştır. Görev ve sorumluluk alanları bizzat Erbakan tarafından belirlenen bu isimlerden Gül Devlet Bakanı sıfatının yanı sıra Dışişleri Bakanlığı’nın pek çok yetkisini *de facto* üstlenirken; Güneri Sudan ve İran, Tunç ise Irak ve Ortadoğu ile olan ilişkilerden sorumlu olarak görev almışlardır (Oran 2001: 560).

Refah-Yol hükümetinin dış politika ajandasının en dikkat çekici başlıklardan birisini Erbakan’ın 70’li yıllardan bu yana sürdürmekte olduğu İslam Birliği projesi oluşturmuştur. İlk defa Başbakan seviyesinde hükümet etme yetkisinin verdiği politik gücün etkisi ile bir yıllık iktidar süreci Müslüman ülkelerle Türkiye’nin öncülüğünde kurulması planlanan görkemli projelerin siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda gündeme taşınmasını da beraberinde getirmiştir (Özdalga 2007: 114).

1995 seçimleri öncesinde yayımlanan RP Seçim Beyannamesi’nde “*taklitçilerin dışa bağımlı, uydu ve müstemleke tipi şahsiyetsiz dış politikaları yerine karşılıklı saygı ve menfaate dayanan itibarlı ve şahsiyetli*” bir dış politika yürütüleceği vaadinde bulunan Necmettin Erbakan, bu çerçevede esas hedefin “*uydu değil lider ülke Türkiye*” olduğunu deklare etmiştir. Bunun hayata geçirilmesinin en önemli göstergesi olarak “*bir Hıristiyan birliği olarak kurulan Avrupa Birliği değil, Dünya Müslüman Ülkeler Birliği*” şeklinde bir teşkilatın kurulmasını işaret etmiştir (Refah Partisi Seçim Beyannamesi 1995: 29). Türkiye’nin liderliğini önceleyen, İslam memleketleri ile birliği ideal olarak sunan bu yaklaşımın 54. Hükümet dönemindeki en büyük yansıması D-8 örgütlenmesi olmuştur.

Temelleri 1996 sonbaharında İstanbul’da düzenlenen “Kalkınmada İş Birliği Konferansı” ile atılan (Erbakan 2019b: 172) ve gelişmekte olan sekiz ülkeye nispetle kısaca D-8 Projesi olarak adlandırılan bu yeni iş birliği ve dayanışma modeli (Altunışık 2000: 335) Türkiye’nin merkezi konumda yer aldığı İran, Mısır, Nijerya, Pakistan, Endonezya, Malezya ve Bangladeş’ten müteşekkil yeni bir dünya idealinin ilk adımı olarak tasarlanmıştır (Tuğrul 2019a: 27). “Hak ve adalet merkezli” olarak sıfatlandırılan; G-7 ismiyle bilinen zengin





sanayileşmiş ülkeler birliğine alternatif olarak sunulan (Özdalga 2007: 114) bu yeni dünya idealinin kurulabilmesi için D-8'e ihtiyaç olduğu bizzat Erbakan tarafından şöyle beyan edilmiştir:

"54. Hükümet olarak göreve başlar başlamaz ilk işimiz D-8'leri kurmak oldu. Bunların etrafında D-60'lar, 60 tane Müslüman ülke toplanacak. D-160'lar, yani yüz tane ezilen ülke bunların etrafına katılacak. D-160'ların nüfusu beş milyardan fazla olacaktır. Buna mukabil emperyalizmin etkisi altındaki G-8'lerin toplam nüfusu bir milyar dolayında olacak. 1. Yalta Konferansı yerine Adil Yeni Bir Dünya'nın kuruluş ilkelerinin benimseneceği 2. Yalta Konferansı yapılacak. Bu 2. Yalta Konferansı'nda yeni bir dünya kurulacak" (Erbakan 2019a: 42).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere yeni dünya düzeni adı verilen "emperyalist sömürü düzenine" karşı çıkmanın en önemli yolu Müslümanların birlik içerisinde hareket etmeyi bir siyasal pratik haline getirmesidir (Tuğrul 2019b: 35). Zira Erbakan'a göre İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun en büyük nedenlerinden biri Müslüman memleketler arasında iş birliğinin eksikliğidir (Ateş 2014: 269).

D-8 Projesi 15 Haziran 1997'de İstanbul'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde ilan edilen İstanbul Deklarasyonu ile bu ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmeyi "çatışma yerine barış", "sürtüşme yerine diyalog", "sömürü yerine iş birliği", "çifte standart yerine adalet", "ayrımcılık yerine eşitliği", "baskı yerine demokrasiyi" temel alarak inşa edilmiştir (İstanbul Declaration 1997). Burada dile getirilen altı kurucu ilke aynı zamanda D-8 bayrağında yer alan altı yıldız ile de sembolize edilmiştir (Erbakan 2019b: 176).

D-8'in kuruluşunu ilan eden İstanbul Deklarasyonu sonrasında bu yeni örgütlenmenin hem amaçları hem de çalışma organları tespit edilmiştir. Zirve, Konsey ve Komisyon gibi üç ana organ üzerine inşa edilen D-8 mekanizması en temelde "kurucu üyelerin kompozisyonunun gösterdiği gibi bölgesel olmaktan ziyade küresel bir kuruluştur". Örgütün en yüksek organı olan Zirve üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarından oluşup, yılda bir defa toplanmayı hedef edinmiş; üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Konsey ise bir siyasi karar alma organı olarak tasarlanmıştır. Üçüncü organ olan Komisyon ise D-8'in icra organı olarak üye hükümetler tarafından atanan üst düzey görevlilerin kendi ülkelerindeki D-8 faaliyetlerinin koordinasyonlarından sorumlu tutuldukları bir içerikle düzenlenmiştir (D-8 Küresel Ekonomik Kuruluş 1998: 5-6).

D-8 İcra Direktörlüğü'nün 1998 tarihli raporuna göre yeni oluşum kapsamında iş birliği ve ortak projeler hazırlanması amacıyla on adet temel sektör belirlenmiştir. Bunlar ticaret, sanayii, telekomünikasyon ve enformasyon, finans, bankacılık ve özelleştirme, kırsal kalkınma, bilim ve teknoloji, yoksullukla mücadele ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, tarım, enerji ve sağlıktır. Bu ana sektör dağılımlarının üye ülkelerin siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamdaki ortak avantajlarından hareketle hazırlandığı anlaşılan söz konusu raporda D-8 ülkelerinin büyük ve genç bir nüfus yapısına sahip olmaları nedeniyle yükselen





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı

bir iş gücüne; giderek büyüyen ve gelişen ekonomilere ve teknolojik altyapıya; zengin yer altı kaynaklarına ve dünya ticaret hacminde artış gösteren paylarına dikkat çekilmektedir. Nitekim tüm bu ortak avantajların D-8’in geleceği için büyük bir potansiyel vaat ettiğinin altı çizilmiş; bunun yaşama geçirilmesi için öncelikli hedefin üye ülkeler arasındaki ticari ilişkiler hacminin geliştirilmesi olduğu ifade edilmiştir (D-8 Küresel Ekonomik Kuruluş 1998: 7-14).

D-8’in İstanbul’un ardından ikinci zirvesi 1-2 Mart 1999 tarihinde Bangladeş’in başkenti Dakka’da düzenlenmiş; Türkiye’yi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel temsil etmiştir. Necmettin Erbakan ve RP’nin 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından istifa etmesi ve Haziran 1997’de 54. Hükümet’in iktidardan ayrılmasının sonrasına tekabül eden bu zirveye katılım üye ülkelerin iç işlerindeki sorun ve karışıklıklar nedeniyle düşük düzeyde kalmış; bu durum D-8 projesine olan ilginin azaldığı yönünde yorumların yapılmasına neden olmuştur. Ne var ki döneme ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan D-8 iş birliği dokümanında Türkiye’nin zirvede Cumhurbaşkanı düzeyinde temsil edilmesinin “ülkemizin kurucu rolüne uygun düştüğü gibi ilginin ülkemiz üzerinde yoğunlaşmasına imkân verdiği” şeklinde bir bilgi notuna yer verildiği görülmektedir (D-8 İş Birliği 1999: 2).

Türk dış politikasının 90’lı yıllarında önemli bir konu başlığı olarak Necmettin Erbakan’ın siyasi kimliği ve söyleminde kendisine mahsus bir yer edinen D-8 oluşumunun sonraki yıllarda varlığını korumakla birlikte en canlı biçimde Refah-Yol hükümeti sürecinde gündemde merkezi bir konum işgal ettiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası ortamın Türkiye’ye daha aktif ve çok yönlü bir dış politika izleyebilme fırsatı tanıdığı bu sürecin (Kut 2000: 47) Erbakan ve RP’ye özgü çıktılarında biri olarak değerlendirilebilecek olan bu proje doğası itibarıyla Türk dış politikasındaki etkinliğini Millî Görüş’ün iktidardan ayrılması sonrasında tedricen yitirmeye başlamıştır. Bunda hiç kuşkusuz Refah-Yol hükümetinin dış politikada yaşadığı yapısal bazı sorunların da başlangıç itibarıyla rol oynadığını ifade etmek gerekmektedir. Koalisyon hükümeti olmanın getirdiği siyasi sınırlılıklar, sivil ve asker bürokrasi ile geleneksel elitlerin özellikle koalisyonun büyük ortağı RP’ye karşı olan ideolojik çekince ve rezervleri bu yapısal faktörler arasında en belirleyici olanlar arasında yer almış (Altunışık 2000: 336); bilhassa bu çalışmanın konusu olan ve muhalif çevrelerce “hayalperest bir macera” olarak nitelendirilen Türkiye merkezli İslam Birliği idealinin imkanını (Kösebalaban 2014: 267) iç politikada sınırlandıran unsurlar olarak dikkat çekmiştir (Davutoğlu 2015: 282).

D-8’in beklenen birlik idealini oluşturamamış olmasının RP ve Necmettin Erbakan özelinde Türk iç politikası bağlamında bazı nedenleri olduğu gibi D-8 ve uluslararası sistem açısından da öne çıkan kimi sebeplerden söz etmek mümkündür. Davutoğlu’na göre Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasında Karadeniz Ekonomik İş Birliği ve D-8 gibi yeni açılımların en büyük zaaf noktası “bu politikaların rasyonel bir zeminde değerlendirilmemesi ve kısa dönemli





bunalımların etkisi altında motivasyonlarını kaybetmesidir” (Davutoğlu 2015: 282). D-8 özelinde bir durum analizi yapan Ateş’e göre ise oluşumun beklentileri karşılamamasının bazı yapısal gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki D-8 üyesi her bir devletin aynı zamanda kendi bölgelerine ait bir ticari-ekonomik blok içerisinde yer almalarıdır ki bu son tahlilde D-8’in kendi başına bir blok olarak cazibe merkezi olmasının önüne geçmiştir. İkinci olarak üye ülkelerin ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikten uzak olmaları, aralarındaki kalkınma düzeyi farklılıkları nedeniyle dünya ticaretinde bir rekabet ortamı yaratmaktan uzak konumda olmalarıdır. Üçüncü neden ise üye ülkelere siyasal coğrafya açısından bakıldığında ortak bir pazar kurmaya elverişsiz seviyede birbirlerinden uzak olmalarıdır (Ateş 2014: 270).

Son tahlilde Necmettin Erbakan öncülüğünde kurgulanan D-8 projesinin tüm program, söylem ve beklentileri ile toptan değerlendirildiğinde Batı odaklı geleneksel Türk dış politikası yaklaşımını 90’ların yeni uluslararası ortamının sağladığı aktif dış politika alanı sayesinde Doğu’ya açmanın ve çok taraflı kılmanın bir teşebbüsü olarak değerlendirmek mümkündür (Ateş 2014: 270). Bu bağlamda Türkiye’nin öncülüğünde İslam dünyasının dayanışması amaçlanmış; bu amaç doğrultusunda ekonomik kalkınma hedeflenmiştir. Elde edilmesi beklenen ekonomik kalkınmanın bütüncül anlamda İslam dünyası adına “yeni dünya düzeni” içerisinde alternatif bir birlik modeli vasıtasıyla Batı’ya karşı bir denge unsuru oluşturmasının imkânına çalışılmıştır (Dağı 1998: 51).

Değerlendirme ve Sonuç/Sonuç

20. yüzyıl Türk siyasetinin başlıca aktörlerinden biri olan Millî Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan’ın ortaya koyduğu dış politika anlayışı ve bu anlayışı önemli kılan ilke ve projeleri hiç kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Henüz Soğuk Savaş’ın devam ettiği 1970’li yılların başından itibaren MNP ile siyaset sahnesine çıkan Millî Görüş Hareketi’nin siyasal söylem düzeyinde ortaya koyduğu prensip ve programlar etrafında kendisine mahsus bir dış politika anlayışı inşa ettiği görülmektedir. Hareketin lideri Necmettin Erbakan tarafından tüm siyasi kariyeri boyunca ısrarla dile getirilen, tüm Millî Görüş partilerinin programlarında altı kalınca çizilen “Şahsiyetli Dış Politika” söylemi Türkiye için milli, bağımsız ve istikrarlı bir dış siyaset arzusunu dile getirmiş; “Yeniden Büyük Türkiye” sloganı ile maddi ve manevi kalkınmanın eş zamanlı ilerlemesinin önemine işaret edilmesi suretiyle ulaşılmak istenen ana hedef tayin edilmiştir.

Millî Görüş Hareketi’nin ve Erbakan’ın uluslararası sistem analizinin en kritik hareket noktası olarak dikkat çeken Hak-Batıl çekişmesi ise bir yönüyle 70’lerden itibaren hareketin reel siyasetteki ana söylemlerine kaynak teşkil etmiş, diğer yönüyle de hareketin sistem eleştirisi ve emperyalizm tespitlerinin de çıkış noktası olmuştur. İnsanlık tarihini Hak ve Batılın mücadelesi olarak formüle eden Millî Görüş ideolojisi bu felsefe üzerinden Türk siyasetindeki konumunu Soğuk Savaş ruhunu yansıtır bir biçimde “ne kapitalist ne de





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı sosyalist” olarak kodlamış; “kendi sistemimiz” vurgusu ile Türk-Müslüman kimliğin tarihsel geçmişinden beslenen bir alternatife gönderme yapmıştır. Buna ek olarak Hak ve Batıl cephelerini bizzat hareketin teorisyeni Erbakan’ın analizi ile “ezen ve ezilen” dikotomisine konumlandıran Millî Görüş, uluslararası yapıyı “emperyalist bir sömürü düzeni” olarak tanımlamıştır. 1970’lerin konjonktüründe Türkiye’nin Ortak Pazar üyeliği projesine olan muhalefet bağlamında dile getirilmeye başlanan sisteme dair bu tespit ve eleştiriler Soğuk Savaş’ın bitimi ile birlikte yerini “Yeni Dünya Düzeni” söylemi ve bu söylemin yarattığı tartışmalar içerisinde Türkiye’nin yeri hususundaki tespit ve eleştirilere bırakmıştır.

Millî Görüş ideolojisinin kurucu ideallerinden biri olan ve en genel anlamda Müslümanların kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda iş birliğini hedefleyerek sömürü düzenine karşı koymayı amaçlayan İslam Birliği projesinin ise Erbakan’ın dış politika perspektifinde her zaman ön planda yer aldığı görülmektedir. Nitekim 70’lerin ilk yarısından itibaren Millî Görüş’ün kurduğu MNP ve MSP’nin kuruluş beyannamelerinde, seçim bildirgelerinde ve Erbakan’ın muhtelif konuşmalarında bunun açık yansımalarını bulmak mümkündür. Bilhassa 1990 öncesi süreçte Doğu ülkeleriyle müşterek pazar kurulması teklifi ile seslendirilen ve sonrasında İslam Ortak Pazarı kurulması önerisi ile somutlaşan İslam Birliği idealinin içerik olarak öncelikle ticari ve ekonomik bağlamda doldurulduğu görülmektedir.

Soğuk Savaş’ın sona erdiği, uluslararası sistemin yapısal olarak değişerek tek kutuplu yeni bir sisteme dönüştüğü 1990’larda ise Millî Görüş’ün emperyal sömürü düzeni eleştirisine alternatif teşkil eden İslam Birliği projesi önceki dönemden tevarüs eden ticari ve ekonomik içeriğini siyasi anlamda tahkim etmeye başlamıştır. Bunun en önemli göstergesi hiç kuşkusuz Necmettin Erbakan ve RP’nin dış politika söylemlerinde kendisini bulan “Lider Ülke Türkiye” vurgusudur. Bir taraftan küresel sistemin geçirmekte olduğu dönüşüm, diğer taraftan da “ezilen” Müslüman topluluklara ek olarak Türk ve Müslüman kimlikleri ile Sovyetler Birliği sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız birer aktör olarak ortaya çıkmaları bu süreçte Türkiye’nin liderliği iddiasının giderek daha yüksek perdeden dile getirilmesini beraberinde getirmiştir. 21. yüzyılın Türk asrı olacağı iddiasının yoğun bir biçimde dolaşıma sokulduğu bu dönemde RP ve Necmettin Erbakan İslam Birliği ideali içerisinde jeopolitik değeri ve tarihi-kültürel derinliği ile söz konusu idealin ancak Türkiye liderliğinde hayata geçirilebileceğini dış politika yaklaşımlarının merkezine yerleştirmiştir. Bu bağlamda RP’ye ait olan “İslam Ortak Pazarında Lider Ülke”, “Dünyanın Yeni Kutbu: Adil Düzen ve Türkiye”, “Uşak Değil Lider Ülke” sloganları siyasi anlamda bu yaklaşımın vücut bulduğu örnekler olarak dikkat çekmektedir.

Uluslararası sistemde Müslümanlar adına hedeflenen köklü değişimi “dağı yerinden oynatmaya” benzeten Necmettin Erbakan 90’ların ikinci yarısında Başbakan sıfatıyla İslam ülkeleri arasında siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve ticari anlamda dayanışmayı





güçlendirmek adına Türkiye'nin liderliğinde Müslüman Topluluklar Birliği, Kalkınmada İş Birliği ve benzeri konferans ve toplantılar tertip edilmesine öncülük etmiştir. Bu görüşmelere ait belge ve zabıtlar incelendiğinde İslam ülkeleri arasındaki dayanışmanın her seviyede kuvvetlendirilmesi ve birliğin tesis edilmesi prensibinin tekrarlandığı görülmektedir. Son tahlilde bu niyet beyanları 1997 tarihli İstanbul Deklarasyonu'nun imzalanması ile Erbakan ve Millî Görüş adına en mühim noktasına erişmiştir. Nitekim kısaca D-8 olarak adlandırılan gelişmekte olan sekiz Müslüman ülkenin iş birliği amacıyla örgütlenerek bir araya gelmesini simgeleyen bu yeni oluşum, Millî Görüş fikriyatının tarihsel ve ideolojik anlamda en kıymetli ideali olan İslam Birliği'nin ilk ve son somut teşkilatlanma örneği olmuştur. Bir yönüyle yıllardır eleştirilen ve meydan okunan uluslararası sisteme karşı ilk ciddi örgütlenme olan D-8'in diğer yönüyle de Türkiye'nin liderliği imkanını kuvveden fiile geçirmesi bakımından güçlü bir sembolizm içerdiği aşikardır.

1990'ların sonlarında hayata geçirilen D-8 projesi aynı döneme ait gelişmelerin etkisiyle çıkış anının aksine giderek etki ve cazibesini yitirmiştir. İç politikada yaşanan 28 Şubat sürecinin Erbakan'ın ve RP'nin iktidardan ayrılmak durumunda kalmasını beraberinde getirmesi Millî Görüş bağlamında bunun en önemli faktörü olmuştur. Ne var ki Necmettin Erbakan öncülüğünde Türkiye merkezli olarak kurgulanan D-8 projesi tüm program, söylem ve beklentileri ile toptan değerlendirildiğinde Batı odaklı geleneksel Türk dış politikası yaklaşımını çok taraflı kılmanın bir teşebbüsü olarak kayıtlara geçmiş; Türkiye'nin liderliğinde İslam dünyasının dayanışması amaçlanmıştır. Böyle bir tarihsel tecrübenin Millî Görüş hareketinin ideolojik ve tüzel geçmişi içerisinde özel bir yere sahip olduğu hususunda ise şüphe yoktur.

Kaynakça

a. Millî Görüş Partilerine Ait Yayınlar

- Aktüel Olaylar ve Millî Görüş, İstanbul, 1992.
Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, Ankara, 1970.
Milli Nizam Partisi Parti Programı, Ankara, 1970.
Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, İstanbul, 1973.
Refah Partisi 1991 Seçim Beyannamesi, İstanbul, 1991.
Refah Partisi 1991 Seçim Sloganları, İstanbul, tarihsiz.
Refah Partisi 1995 Seçim Beyannamesi, İstanbul, 1995.
Refah Partisi Parti Programı, Samsun, 1986.
Tek Çözüm: Refah Partisi, İstanbul, 1987.

b. Resmî Belgeler

- D-8 İş Birliği, Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1999.
D-8 Küresel Ekonomik Kuruluş, D-8 İcra Direktörlüğü, 15 Haziran 1998.





“Dağı Yerinden Oynatmak”: Necmettin Erbakan’ın Dış Politika Perspektifinde Türkiye Merkezli İslam Birliği’nin İmkânı
İstanbul Declaration, 1997.

c. Basın Kaynakları

“Erbakan Diyor ki: Gelsinler Hesaplaşalım”, Sebil, 29 Ekim 1976, 8-9.

“Erbakan: İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatı Kurulmalıdır”, Sebil, 27 Temmuz 1979, 2.

“Erbakan: İslam Ortak Pazarı Kurulmalıdır”, Hilal, Eylül 1976, 23-24.

“Necmettin Erbakan: Avrupa ile Tek Devlet Olmak Mümkün Değildir”, Vesika, 15 Şubat 1976, 2-4.

“Prof. Dr. Necmettin Erbakan’la Türkiye’nin Dış Politika Öncelikleri Üzerine”, Dış Politika, Ekim 1988, 94-100.

d. Telif Eserler

Ahmed, Feroz. 1993. *The Making of Modern Turkey*. New York: Routledge.

Ateş, Davut. 2014. *Türk Dış Politikasına Giriş: Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Baykal, Ömer, Ömer Çaha. 2017. “Politik Aktör Olarak Necmettin Erbakan’ın Türk Siyasetindeki Yeri”, *Akademik Hassasiyetler* 4(8): 1-18.

Bora, Tanıl. 2003. *Türk Sağıının Üç Hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Çakır, Ruşen. 1994. *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisi’ni Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çalış, Şaban. 2008. *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çalmuk, Fehmi. 2005. “Necmettin Erbakan”. ss. 550-76 içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*. C. 6. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dağı, İhsan. 1998. *Kimlik, Söylem ve Siyaset*. Ankara: İmge Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet. 2015. *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.

Erbakan, Necmettin 2019a. *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. Ankara.

Erbakan, Necmettin. 1971. *Mecliste Ortak Pazar*. İzmir: İstiklal Matbaası.

Erbakan, Necmettin. 1975. *Millî Görüş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erbakan, Necmettin. 2013. *Davam*. Ankara: Millî Gazete Ankara Kitap Kulübü.

Erbakan, Necmettin. 2019b. *İslam Birliği*. Ankara: MGV Yayınları.

Esposito, John L.. 2013. *Oxford İslam Sözlüğü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göle, Nilüfer. 1996. “Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey”. ss. 17-42 içinde *Civil Society in the Middle East*. C. 2, Ed. Norton. Leiden: E. J. Brill.

Gözen, Ramazan. 2009. *Türkiye’nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Hüseyin, Asaf. 1991. *İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kösebalaban, Hasan. 2014. *Türk Dış Politikası*. Ankara: BigBang Yayınları.

Kut, Şule 2000. “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”. ss. 43-65 içinde *En Uzun On Yıl*. Ed. Özcan, Kut. İstanbul: Büke Yayınları.

Mardin, Şerif. 1973. “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?” *Daedalus* 102(1): 169-90.





- Maviş, Nazım. 2016. "Necmettin Erbakan". ss. 411-13 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, EK-1*. C. 2. İstanbul: TDV Yayınlar.
- Oran, Baskın. 2001. *Türk Dış Politikası*. C. 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdalga, Elisabeth. 2007. *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuğrul, Talip. 2019a. *Millî Görüş Hareketinin Temel Karakterleri*. Ankara: MGV Yayınları.
- Tuğrul, Talip. 2019b. "Millî Görüş Mefkuresinde İslam Birliği ve D-8: Teori ve Pratik", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2(2): 23-49.
- Uzun, M. Mustafa. 2013. *Erbakan'ın Dilinden Millî Görüş*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Voll, John O.. 1982. *Islam: Continuity and Change in the Modern World*. Westview Press.
- Yavuz, M. Hakan. 2005. "Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek". ss. 591-604 içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık*. C. 6. İstanbul: İletişim Yayınları.

